

До 75-річчя від дня народження

АКАДЕМІК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ МОРГУН

10 березня 2013 року виповнилося 75 років від дня народження видатного українського вченого в галузі генетики і селекції рослин, експериментального мутагенезу, генетичної інженерії, біотехнології та фізіології рослин академіка НАН України, Героя України Володимира Васильовича Моргуна.

В.В. Моргун народився 1938 року у с. Новоселиця Чигиринського району на Черкащині. Закінчив Знам'янський сільськогосподарський технікум та агрономічний факультет Української сільськогосподарської академії. За відмінні успіхи у навчанні був удостоєний стипендії ім. В.І. Леніна. Свою наукову діяльність розпочав ще студентом. У 1964–1967 роках навчався в аспірантурі УСГА за спеціальніс-

тю «генетика». Світогляд В.В. Моргуна формувався під впливом школи талановитих зарубіжних та вітчизняних генетиків і селекціонерів (М.І. Вавилова, П.П. Лук'яненко, М.О. Зеленського, М.І. Хаджинова та ін.).

Із 1974 р. В.В. Моргун завідував відділом експериментального мутагенезу в Інституті молекулярної біології і генетики АН УРСР. У 1986 р. він обраний директором Інституту фізіології рослин АН УРСР, який після об'єднання з генетичними відділами Інституту молекулярної біології і генетики реорганізував в Інститут фізіології рослин і генетики (ІФРГ) НАН України.

У 42 роки В.В. Моргун захистив докторську дисертацію, в 47 його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а в 52 – академіком АН УРСР. З 2009 р. В.В. Моргун – академік-секретар Відділення загальної біології НАН України. Головним напрямом досліджень В.В. Моргуна було і залишається генетичне поліпшення найважливіших для України сільськогосподарських культур – пшениці та кукурудзи. Він розвинув теорію індукованої мутаційної мінливості та обґрунтував новий напрям генетичного поліпшення рослин – мутаційну селекцію. В.В. Моргуну належить пріоритет в установленні мутаційної активності низки хімічних речовин і фізичних чинників, у тому числі й факторів навколишнього середовища. Учений розкрив генетичну природу мутацій, створив унікальні форми рослин, які ознаменували розвиток окремих напрямів генетико-селекційних досліджень. Загального визнання набули праці В.В. Моргуна з питань теорії і методів гетерозисної селекції кукурудзи, створення нового типу напівкарликових сортів озимої пшениці, які поклали початок «зеленій революції» в Україні. Йому належить першість у розробці методів практичного використання індукованих мутантів, а також у розвитку наукових основ ведення насінництва мутантних сортів сільськогосподарських культур. Він виконав унікальні дослідження,

пов'язані з генетичною загрозою, що виникла внаслідок аварії на ЧАЕС.

Значне місце у працях В.В. Моргуна відведено створенню нового світогляду стосовно генетичної інженерії, біотехнології та фізіологічної генетики. Володимир Васильович уперше на рослинах здійснив всебічну оцінку генетичної активності нативних і модифікованих екзогенних ДНК і за їх допомогою впровадив безвекторне перенесення низки генів кукурудзи від донора до реципієнта за типом генетичної трансформації. В.В. Моргун з колегами отримав перші в Україні трансгенні рослини кукурудзи. На той час це були пріоритетні дослідження не лише в Україні, а й у світі. На прикладі отриманих багатомаркерних мутацій Володимир Васильович обґрунтував наукове уявлення про комплексний характер індукованого мутаційного процесу, покладеного в основу мутаційної селекції за цілою низкою кількісних ознак.

Поряд із розробкою теоретичних питань В.В. Моргун постійно приділяє пильну увагу впровадженню результатів своїх наукових досліджень у практику. Він є автором 132 зареєстрованих сортів і гібридів рослин, які 32 роки висіваються на полях України та країн СНД на площі від 1 до 5,5 млн га. 3-поміж цих сортів слід відзначити високоінтенсивні сорти озимої пшениці: Колумбія, Смуглянка, Золотоколоса, Фаворитка, Володарка, Вінничанка і сорти з високою якістю зерна: Ятрань 60, Київська 8, Переяславка, Подолянка, Богдана та серію гібридів кукурудзи: Колективні, Ювілейний 60, 70, Титан 220 СВ, Комета та ін. Вперше за всю історію Державного сортовипробування України сорти селекції В.В. Моргуна Смуглянка, Золотоколоса, Фаворитка сформували найвищий урожай зерна – 115–131,8 ц/га. Це рекордний урожай зерна пшениці за всю багатовікову історію України. Ним разом з колегами створено уже п'яте покоління гібридів ку-

курудзи, які придатні також для використання в якості біопалива.

Створення принципово нового покоління сортів озимої пшениці та гібридів кукурудзи з фактичним генетичним потенціалом продуктивності дозволило академіку В.В. Моргуну започаткувати новий напрям наукових досліджень із отримання в Україні врожаїв зернових понад 100 ц/га. Це нова для України філософія хліба, що дозволить вивести нашу державу на рівень передових країн Європи. Створена науковцем колекція цінних зразків пшениці і кукурудзи ІФРГ визнана національним надбанням.

Академік В.В. Моргун зробив вагомий внесок у скарбницю наукових знань. Загальний науковий доробок В.В. Моргуна становить понад 480 друкованих праць, у тому числі 8 монографій, серед яких добре відомі «Мутационная селекция пшеницы», «Экспериментальная изменчивость кукурузы» та ін., та більше як 140 авторських свідоцтв і патентів. Він є головним редактором таких фундаментальних наукових видань, як «Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть», «Фізіологія рослин в Україні на межі тисячоліть», «Живлення рослин: теорія і практика», перекладного видання «Применение физиологии в селекции пшеницы» тощо.

В.В. Моргун – талановитий організатор науки, досвідчений вихователь наукових кадрів. Під його керівництвом захищено 17 кандидатських і 7 докторських дисертацій. Володимир Васильович – засновник і керівник широковідомої наукової школи з експериментального мутагенезу та теоретичних основ селекції рослин. Він підтримує тісні наукові зв'язки з зарубіжними колегами, бере активну участь у міжнародному науковому співробітництві з іноземними установами ближнього і дальнього зарубіжжя.

Багато сил та енергії В.В. Моргун віддає науково-організаційній діяльності. Він координує наукові дослідження з питань

фізіології, генетики і селекції рослин, протягом багатьох років був заступником академіка-секретаря і членом Бюро Відділення загальної біології НАН України, а в 2009 р. обраний академіком-секретарем цього відділення. Володимир Васильович є членом Міжвідомчої комісії з питань біологічної та генетичної безпеки при РНБО України, Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, Колегії Мінагрополітики, Експертної ради Державної служби з охорони прав на сорти рослин, є Президентом товариства фізіологів рослин України, неодноразово обирався Президентом Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова, є головою спеціалізованої ради Інституту фізіології рослин і генетики НАН України із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями «фізіологія рослин» і «генетика», головним редактором журналу «Фізіологія і біохімія культурних рослин», членом редколегій журналів «Цитологія і генетика», «Науковий вісник Ужгородського університету (Серія: Біологія)», «Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин», «Насінництво», «Вісник Українського товариства генетиків і селекціонерів».

У центрі незмінної уваги академіка В.В. Моргуна – питання продовольчої безпеки держави та відстоювання її інтересів і незалежності у галузі селекції рослин та насінництва, створення та широкого впровадження нових перспективних сортів озимої пшениці й гібридів кукурудзи в аграрний сектор країни. Під керівництвом академіка В.В. Моргуна значно зріс авторитет Інституту, його розробки набули широкого визнання. Протягом останніх десяти років очолюваний ним Інститут займає перші місця у конкурсах установ НАН України за досягнення кращих показників у винахідницькій роботі і на сьогодні є флагманом Національної академії наук України із наукових розробок для вирішення проблем аграрного сектора.

Визначні особисті заслуги В.В. Моргуна перед Українською державою у розвитку вітчизняної науки принесли йому заслужений авторитет і повагу. За особисті заслуги перед Українською державою у створенні і впровадженні високопродуктивних сортів зернових культур, багаторічну плідну наукову та громадську діяльність у 2008 році йому присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави. В.В. Моргун – двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки та Державної премії СРСР, премії президентів академії наук України, Білорусі і Молдови, премії ім. В.Я. Юр'єва НАН України. Його нагороджено орденами Князя Ярослава Мудрого V ступеня, Жовтневої революції та «Знак Пошани», нагрудним «Знаком Пошани», почесними грамотами Президента НАН України та численними медалями, дипломами і грамотами. За професійні заслуги Володимиру Васильовичу присвоєно звання «Кращий винахідник сільського господарства СРСР», «Кращий винахідник Академії наук УРСР», «Винахідник року НАН України у 2004 році», «Заслужений діяч науки і техніки України», «Лідер агропромислового комплексу 2004 року», «Лідер України». Він є переможцем у номінації «Людина року 1997» Ради Американського бібліографічного інституту міжнародних досліджень. У 2001 р. його обрано почесним академіком Угорської академії наук.

Наукова громадськість, колеги й учні, редакційна колегія журналу «Вісник українського товариства генетиків і селекціонерів» щиро вітають Володимира Васильовича з ювілеєм, зичать міцного здоров'я, творчого довголіття, успіхів у всіх починаннях і нових наукових звершень на благо Вітчизни.

Президія Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова

Редколегія журналу «Вісник Українського товариства генетиків і селекціонерів»